

Кравченко Володимир Миколайович
кандидат економічних наук, доцент кафедри
освіти та управління навчальним закладом
Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

Кравченко Владимир Николаевич
кандидат экономических наук, доцент кафедры
образования и управления учебным заведением,
Классический частный университет (г. Запорожье)

Kravchenko Vladimir Nikolaevich
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the department of education and management of educational institution,
Classic Private University (Zaporozhye)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

THEORETICAL APPROACHES OF FORMATION OF THE BASES OF FUTURE TEACHERS PEDAGOGICAL PROFESSIONALISM IN HIGHER EDUCATION

Анотація. Розкрито сутність професіоналізму. Висвітлено наукові погляди на професіоналізм педагога. Теоретично обґрунтовано особливості формування засад педагогічного професіоналізму майбутніх викладачів вищої школи у процесі фахової підготовки в магістратурі.

Ключові слова: викладач вищої школи, компетентність, педагогічна майстерність, професіоналізм.

Аннотация. Раскрыта сущность профессионализма. Освещены научные взгляды на профессионализм педагога. Теоретически обоснованы особенности формирования основ педагогического профессионализма у будущих преподавателей высшей школы в процессе профессиональной подготовки в магистратуре.

Ключевые слова: преподаватель высшей школы, компетентность, педагогическое мастерство, профессионализм.

Summary. The essence of professionalism is disclosed. Scientific views on the professionalism of a teacher are disclosed. Features of formation of bases of pedagogical professionalism of future teachers of higher school in the process of professional training in graduate are theoretically justified.

Key words: teaching, competence, teaching skills, professionalism.

Соціально-економічні трансформації, що сталися в Україні на межі ХХ–ХХІ ст., зумовили значні зміни у сфері професійної освіти, зокрема в підготовці майбутніх викладачів вищої школи. В умовах становлення громадянського суспільства під впливом нових інформаційних технологій, комп'ютеризації праці та життя людини сталися зміни в уявленнях про професійну діяльність і професіоналізм. Актуальність статті викликана необхідністю узагальнення наукових поглядів на професіоналізм педагога й теоретичного обґрунтування особливостей формування засад педагогічного професіоналізму майбутніх викладачів вищої

школи у процесі фахової підготовки в магістратурі, що з опертям на теоретичну значущість проблеми й зумовило мету нашого дослідження.

Проблемі формування професіоналізму фахівців присвячені наукові розвідки В. Абрамова, С. Батищева, С. Дубенко, Є. Климова, Н. Кузьміної, А. Маркової, В. Мельниченка, В. Нижник, М. Пряжнікова, В. Сластьоніна та ін. Теоретичні положення щодо закономірностей становлення особистості професіонала представлені працях В. Бодрова, К. Гуревича, Є. Єрмолаєвої, Б. Ломова, В. Толочка, В. Шадрикова та ін.

Питання розвитку професіоналізму педагога набувають все більшої актуальності, про що свідчать численні дослідження початку ХХІ ст. вітчизняних (І. Нинюк, Н. Гузій, І. Лисакова та ін.) та зарубіжних (Є. Зеер, Є. Климов, А. Маркова, Л. Митіна, Є. Пряжнікова та ін.) учених.

У педагогіці професіоналізм тлумачиться як висока підготовленість до виконання завдань професійної діяльності й результат систематичного підвищення кваліфікації спеціаліста, його творчої активності [15, с. 638].

За визначенням з «Енциклопедії освіти» [7, с. 742], професіоналізм — це сформована в процесі навчання та практичної діяльності готовність до компетентного виконання функціональних обов'язків, які оплачуються; рівень майстерності у професійній діяльності, що відповідає рівню складності роботи; сукупність знань, навичок поведінки та дій, що свідчать про професійну підготовку, навченість, придатність людини до виконання професійних функцій.

Головним системоутворювальним фактором професіоналізму (за Ю. Черновою) є образ результату, досягти якого прагне суб'єкт діяльності. Потреба в його досягненні формує професіоналізм особистості [18].

Представники акмеологічної школи (А. Деркач, О. Зазикін, В. Сластьонін та ін.) тлумачать професіоналізм як інтегровану якість, що складається з діяльного й особистісного аспектів, якісну характеристику суб'єкта праці, яка позначає високу професійну кваліфікацію та компетентність, наявність різноманітних навичок і вмінь, володіння сучасними алгоритмами та способами вирішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність з високою та стабільною продуктивністю.

Як зазначає Н. Гузій професіоналізм педагога є такою характеристикою, яка передбачає володіння ним видами професійної діяльності й наявність у нього професійно важливих якостей, що забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань щодо навчання й виховання. Професіоналізм педагога, на думку вченої, має відповідати таким критеріям: 1) об'єктивні критерії: ефективність педагогічної діяльності (основних її видів навчальної, розвивальної, виховної, а також допоміжних — діагностичної, корекційної, консультативної, організаційно-управлінської, самоосвітньої); 2) суб'єктивні критерії: стійка педагогічна спрямованість (бажання залишатися на професійній ниві), розуміння ціннісних орієнтацій професії педагога, задоволеність працею; 3) процесуальні критерії: використання педагогом гуманістично спрямованих способів, технологій у своїй праці; 4) результативні критерії: досягнення в педагогічній праці результатів, необхідних суспільству [5, с. 11].

У площині психологічних досліджень (А. Маркової, Ф. Ісмагілової, В. Горчакової) професіоналізм розглядається: як велика сукупність елементів, що відображають високу продуктивність професійної діяльності, а професіонал («носій» професіоналізму) — як багаторівнева система, що має не тільки зовнішні функції, але і складні різноманітні внутрішні, зокрема, психічні функції; особлива властивість людей систематично, ефективно й надійно виконувати складну діяльність в найрізноманітніших умовах; як інтегральна характеристика людини-професіонала (як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності й індивідуальності), що виявляється в діяльності та спілкуванні (С. Дружилов).

На думку А. К. Маркової, професіоналізм складається з таких рівнів: допрофесіоналізм, професіоналізм, суперпрофесіоналізм (вищий професіоналізм), непрофесіоналізм (псевдопрофесіоналізм), післяпрофесіоналізм. Перехід від одного рівня професіоналізму до наступного відбувається у людини як послідовне оволодіння етапами. Вона виділила й описала наступні етапи: адаптація, самоактуалізація, етап вільного володіння людиною професією, вільного володіння професією в формі творчості, вільного володіння декількома професіями, етап творчого самопроекування себе як особистості професіонала [11, с. 124].

На думку психолога думку Є. Климова, професіоналізм необхідно розглядати не просто як якийсь високий рівень знань, умінь та результатів людини в даній сфері діяльності, а як певну системну організацію свідомості, психіки людини [9].

За твердженням С. Дружилова, професіоналізм людини — це не тільки досягнення нею високих виробничих показників, але й особливості її професійної мотивації, система прагнень, ціннісних орієнтацій, сенсу праці для самої людини. Як стверджує науковець, у понятті «професіоналізм» відображається такий ступінь оволодіння людиною психологічною структурою професійної діяльності, яка відповідає існуючим в суспільстві стандартам і об'єктивним вимогам [6].

Професіоналізм у сучасному світі припускає не тільки володіння на високому рівні професійними технологіями, а й глибоке усвідомлення відповідальності за свою діяльність, здатність до прогнозування наслідків, які вона може спричинити, передбачає погляд на людину, як на мету будь-якої діяльності, причетність до ключових проблем людства [10, с. 171].

Професіонал, на думку О. Бодальова, — це суб'єкт діяльності, який володіє такими характеристиками розуму, волі, почуттів, або такими психічними властивостями, які складають сталу структуру, дозволяють йому на високому рівні продуктивності виконувати ту діяльність, у якій він зарекомендував себе як

справжній фахівець. За словами вченого, «дійсний професіоналізм завжди пов'язаний із сильною мотиваційно-емоційною зарядженістю на здійснення саме цієї діяльності і на досягнення в ній унікального, неординарного результату» [2, с. 74].

Як зауважує дослідниця Л. Мітіна, доцільно виокремлювати три стадії професіоналізації: адаптацію, становлення і стагнацію, а розгляд професійного розвитку як безперервного процесу самопроекування особистості дозволяє їй виокремити три стадії в цьому процесі: самовизначення, самовираження і самореалізацію [12].

За баченням С. Сисоєвої, рівні професіоналізму викладача являють собою ступені, етапи його руху до високих показників педагогічної праці: рівень володіння професією, адаптація до неї, первинне засвоєння викладачем норм, менталітетів, необхідних прийомів, технологій; рівень педагогічної майстерності як виконання на високому рівні найкращих зразків передового педагогічного досвіду, що були накопичені у професії; володіння прийомами індивідуального підходу до студентів, методами передачі знань; здійснення особистісно-орієнтованого навчання; рівень самоактуалізації педагога в професії, усвідомлення можливостей педагогічної професії для розвитку своєї особистості [17, с. 108].

Професіоналізм, у першу чергу, можна пов'язувати з педагогічною позицією викладача, яка характеризується його ціннісно-смысловим самовизначенням, інакше кажучи — усвідомленням ціннісних підстав своєї діяльності, розумінням її сенсу і свого місця в ній у сучасній соціокультурній ситуації. Така педагогічна позиція передбачає освоєння педагогом іншої нормативної структури діяльності: повинні бути переосмислені її цілі, зміст, технології та методи. Для того, щоби створювати освітні ситуації, які складають живу тканину освітнього процесу, сучасний педагог повинен володіти низкою здібностей для здійснення таких типів діяльності, як дослідження, конструювання, проектування, організаційного управління [4].

Основним складником у структурі професіоналізму є професійна компетентність як одна з провідних якостей сучасного фахівця, що передбачає, окрім технологічної підготовки, цілу низку інших якостей, які мають позапрофесійний або надпрофесійний характер, але водночас є необхідними сьогодні кожному фахівцю. Це, перш за все, такі якості особистості як самостійність, здатність приймати відповідальні рішення, творчий підхід до будь-якої справи; уміння доводити справу до кінця і постійно вчитися, гнучкість мислення; абстрактне, системне й експериментальне мислення; уміння вести діалог; комунікабельність; здатність до співробітництва тощо (С. Сисоєва [16, с. 97]).

Нам імпонує думка про те, що професіоналами не народжуються — професіоналами стають... Отримавши основу свого розвитку, професіонал продовжує вдосконалюватися вже сам і так поступово народжується професіоналізм [1, с. 121], який у викладача, досягаючи найвищого рівня, переростає в педагогічну майстерність.

Педагогічну майстерність визначають як характеристику педагогічної діяльності високого рівня, головною ознакою якої є бездоганне вміння навчати своїх учнів, сформувати у них позитивні риси особистості й характеру [13, с. 235]; як гарне володіння основами професії, успішне застосування відомих у науці й практиці прийомів, досконале знання свого навчального предмета, досягнення стабільних високих результатів у педагогічній діяльності [11].

На думку І. Зязюна, майстерність — це вияв педагогом свого «Я» у професії, це — самореалізація його особистості в педагогічній діяльності, це — комплекс спеціальних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей особистості, що дають змогу педагогові ефективно управляти навчально-пізнавальною діяльністю учнів і здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив і взаємодію, синтез наукових знань, умінь, навичок, методичного мистецтва й особистих якостей педагога, це — вищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних результатів [8].

За словами В. Сластьоніна, педагогічна майстерність є поєднанням особистісно-ділових якостей і професійної компетентності викладача, комплексом властивостей, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійно-педагогічної діяльності. При цьому високий рівень розвитку ряду професійних умінь дає майстерність, а теоретичні знання й засновані на них уміння — це головний, об'єктивний зміст педагогічної майстерності, єдиний і загальний для всіх учителів [14].

Педагогічна майстерність ґрунтується на високому рівні професіоналізму, педагогічному досвіді й загальній та професійній культурі викладача. Необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція, особистісні та професійні риси педагога [3, с. 251].

На думку С. Якушевої, основою саморозвитку педагогічної майстерності є сплав знань і професійної спрямованості, а умовою успішності викладача — педагогічні здібності [19, с. 229].

Критеріями актуалізації педагогічної майстерності в контексті формування професіоналізму майбутнього викладача виступають: творча активність, самоорганізація творчої самостійності, розширення самоосвідомості, стійке усвідомлене прагнення до творчого

особистісного і професійного саморозвитку й самовдосконалення, що здатні стимулювати й регулювати його творчу педагогічну діяльність.

Отже, аналіз першоджерел, психолого-педагогічної літератури, наукових досліджень феномена педагогічного професіоналізму дають змогу стверджувати, що сучасний викладач вищої школи повинен: мати вищу педагогічну та спеціальну (в галузі, з якої буде викладати дисципліни для майбутніх фахівців) освіту; володіти високим рівнем професійної компетентності й системи педагогічних знань (зокрема з теорії та методики професійної освіти) і фахової культури; мати певні творчо-педагогічні й аналітичні здібності;

знати психологію спілкування, іноземні мови; бути комунікабельним, допитливим, професійно мобільним, ерудованим, доброзичливим, ввічливим, конкурентоспроможним.

Наразі педагогічний професіоналізм викладача вищої школи поєднує в собі творчий характер професійної діяльності; здатність успішно й результативно працювати в умовах ринкової економіки, забезпечуючи високий рівень знань студентів; майстерність як вищий прояв професіоналізму педагога; готовність до безперервного професійного самовдосконалення і творчого саморозвитку; професійну конкурентоспроможність.

Література

1. Белухин Д. А. Становление профессионала и рождение профессионализма. Учебное пособие. / Д. А. Белухин. — М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. — 128 с.
2. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А. А. Бодалев. — М.: Флинт-Наука, 1998. — 230 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
4. Громыко Ю. В. Мыследеятельная педагогика (теоретико-практическое руководство по основанию высших образцов педагогического искусства) / Ю. В. Громыко. — Минск: Технопринт, 2000. — 376 с.
5. Гузій Н. В. Сутність і зміст педагогічної творчості та майстерності: методичні рекомендації / Гузій Н. В. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. — 24 с.
6. Дружилов С. А. Психология профессионализма / С. А. Дружилов // Журнал прикладной психологии. — 2003. — № 4–5. — С. 35–42.
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
8. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: науково-методичний посібник / І. А. Зязюн. — К.: МАУП, 2000. — 312 с.
9. Климов Е. А. Психология профессионала. / Е. А. Климов. — М.: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж: НПО М «ОДЭК», 1996. — 400 с.
10. Кудрявцева М. Е. К вопросу о фундаментальных основах гуманитарного образования / М. Е. Кудрявцева // Вестн. МГУ. Сер.: Филология. Журналистика. — 2005. — № 1.
11. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. — М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. — 308 с.
12. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. М. Митина // Вопросы психологии. — 1997. — № 4. — С. 45–48.
13. Професійна освіта. Словник: навч. посіб. / [уклад. С. У. Гончаренко; ред. Н. Г. Ничкало]. — К.: Вища школа, 2000. — 380 с.
14. Слостенин В. А. Антропологический подход в педагогическом образовании / В. А. Слостенин // Народное образование. — 1994. — № 9–10. — С. 124–126.
15. Современный словарь по педагогике / Сост. Е. С. Рапацевич. — Минск: Современное слово, 2001. — 928 с.
16. Сисоева С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: [монографія] / С. О. Сисоева. — К.: Поліграф книга, 1996. — 446 с.
17. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості: Підручник. — К.: Міленіум, 2006. — 344 с.
18. Чернова Ю. К. Профессиональная культура и формирование ее составляющих в процессе обучения / Чернова Ю. К. — Москва-Тольятти: Издательство ТолПИ, 2000. — 230 с.
19. Якушева С. Д. Учебное пособие дисциплины «Основы педагогического мастерства» / С. Д. Якушева. — Оренбург: РИК ГОУ ОГУ, 2004. — 230 с.